
SERİ

B

CİLT

55

SAYI

1

2005

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

ORMAN FAKÜLTESİ

DERGİSİ

MEYDANLARDAKİ TARİHİ DEĞİŞİMLER VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Y.Doç.Dr. Sanem ÇINAR¹⁾

Kısa Özet

Meydanlar, kentin kültürünü simgeleyen ve önemli işlevleri barındıran prestij mekanlardır. Tarih boyunca gündelik yaşama ve çarpıcı olaylara sahne olan meydanlar, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde, farklı boyutlar kazanmış ve halen de kazanmaya devam etmektedir. Meydanların tarihi ve değerleri ile birlikte kimliğini en iyi şekilde geleceğe yansıtılabilme çabalarını kent plancısı, mimar ve peyzaj mimarı gibi meslek disiplinlerinin bir planlama prosedürü içerisinde birlikte çalışarak başarabilecekleri unutulmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Meydanlar, Tarihi meydanlar, Günümüzde meydanlar

HISTORICAL CHANGES OF THE SQUARES AND THEIR REFLECTIONS TO PRESENT TIME

Abstract

Squares are the prestigious space that manifest culture of urban and embodies its important functions. Squares that are staged daily life and striking events have happened for ages with different meanings in all of the countries developed and devepoling.

It mustn't be forgotten that professions come from different disiplines as urban planner, architect and landscape architect can achieve studying all together in a planning procedure and reflect to the future of the character of square with historical and architectural value.

Keywords: Squares, Historical squares, squaers at present time

1. GİRİŞ

Meydan, kent yaşamının vazgeçilmez konularından birisi olması nedeniyle dün-bugün-yarın arasında tarihi bir köprü işlevselliğinde kültür ortamı olmaya devam edecek, kente kimlik kazandıran önemli bir kentsel mekan olarak önemini her zaman koruyacaktır.

¹⁾ İ.Ü.Orman Fakültesi Peyzaj Planlama ve Tasarım Anabilim Dalı

Yayın Komisyonuna Sunulduğu Tarih: 05.08.2004

Kabile şefinin bulunduğu yerin etrafında yer almış olan ilkel bir yaşam, kentlerin ilk gelişmelerinde bir odak yeri ya da yol güzergahlarında ve kavşaklarda gelişen ekonomik yaşamla gelişen meydan; zaman zaman savaş tehlikeleri ile toplumlara içe dönük bir düzen ve belirli bir merkez etrafında toplanmaya yönelmiştir. Daha sonraları gittikçe gelişerek saray, mabet-meydan kompleksini kuşatan yerleşme üniteleri şekline girmişlerdir.

Mısır, Hitit, Yunan, Roma gibi ilköğlemlerden başlayarak, Ortaçağ, Rönesans, Barok devirlerini de kapsayan XIX.yüzyıla kadar olan zaman süresince, kentler bu ana fikirde gelişmişlerdir. XXI.yüzyılda da meydan kavramı, zaman zaman temel işlevini yitirip, kimlik arayışı içerisinde girerek, elindeki kimliğinin aşınımına uğramasına neden olmuştur.

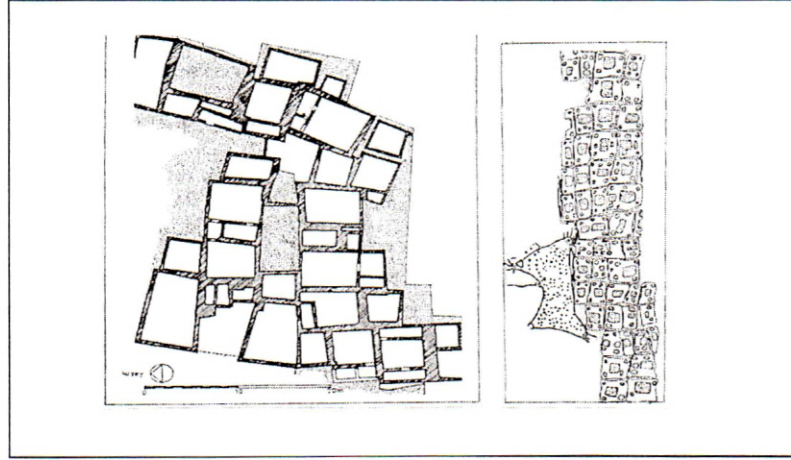
Bu araştırmada tarihsel süreç içerisinde meydan kavramının değişimi ve kent karakterinin ve kalitesinin oluşturulmasında meydanların öneminin ortaya konulması amaçlanmıştır.

2.TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE MEYDANLAR

2.1 İlkçağda Meydan

Bu dönemde Mısırdan, Hindistana kadar uzanan bölgelerde, anıtsal ve görkemli tapınak ile saraylar kentlerin temel öğeleri olmuştur. Fakat bu öğeler, gerek işlev ve gerekse savunma açılarından gerçek bir meydan oluşumuna zemin hazırlamamıştır. Her biri kendini özel savunmaya almış kapalı birer mekan görüntüsü vermektedir. Bu örneklerle Anadolu'dan M.Ö. ikinci binin Büyük Hitit İmparatorluğu dönemine ait Boğazköy tapınakları, Çatal Höyük Kenti ve Acem Höyük Sarayını da katabiliriz (ALTINÇEKİÇ 2000) (Şekil 1).

Eski Yunan Kentleri de tapınakların inşa edildiği, Akropolün dışında, kamu yapıları ve konutlardan oluşan yapılanma ile Agora'ya (çarşı) açılan regüler ve irregüler düzenli sokak ağı şeklinde gelişim göstermiştir. Aktivitelerin agoralara yönelmesi için de politik ve ticari gelişmeler gerekli olmuştur (ÖKKEŞ 1977). Yunan klasik döneminde, bir Yunan sitesinin idari, dini ve ticari merkezi olan ve agora adını alan meydanlarla başlayan kentsel açık alanların gelişimi, otomobilin icadından çok önce yayaların oluşturduğu kültürden çıkmıştır (Şekil 2).

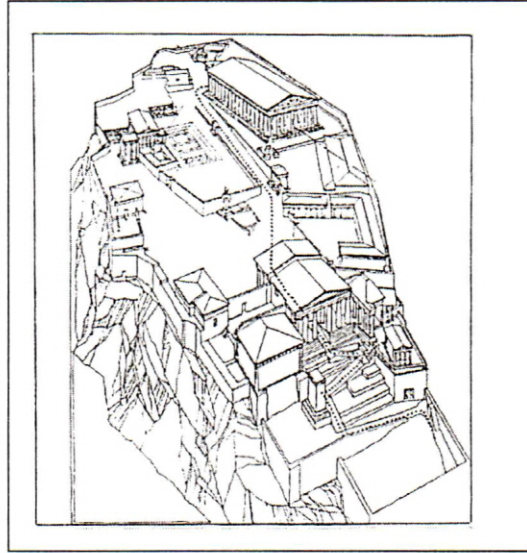

Şekil 1: Çatal Höyük Kenti (ALTINÇEKİÇ 2000)

Ticaret ve yönetimin gelişmesi ile agora, ticaretin, siyasi hayatın ve pazar yerinin odak noktası haline gelmiştir. Bu modern kentsel açık alanların başlangıcı olarak kabul edilmektedir (RUBENSTEIN 1992). Agoranın genellikle kentin bütün yollarının kendisine çıktığı geometrik bir merkez niteliği taşıması, çevresinde veya yakınında kent meclisinin toplandığı bina (Bulererein), kent meclisi icra komisyonunun toplandığı bina (Prytaneon) sunaklar, çeşmeler ve özellikle stoaların yer alması toplumsal yaşam için önemli olmuştur (YILDIRIM 1996). Yatay düzlemde uzayan bina sırası, düzen ve sabitlik hissi uyandırması ile, akslara dayalı olarak birbirleriyle oluşturulan, bu ilişki ile bütünlüğü ve tutarlılığı sağlanan mekanların kalitesi, günümüzde post-modern tasarımların temaları olarak da ortaya çıkmaktadır.

Büyük İskender'in Ön Asya bölgesine egemen oluşundan Romalıların bu bölgedeki egemenliğine değin geçen süreç içerisinde (M.Ö.330-30-Helenistik Dönem) ve ondan sonra Agoranın yerini alan forum, halkın toplanma yeri olduğu kadar, mahkemelerin, gladyatörlerin gösterilerinin yapıldığı, ve pazarların kurulduğu kent mekanı olmuştur (ALTINÇEKİÇ 2000). Yunan mimarisinin oran ve boyutlarının insan ölçeğine dayanmasına rağmen, Roma'lılar, ahenkle yapının bölümlerine bağlı oranları (modüler sistemi) kullanmışlardır (RUBENSTEIN 1992). Roma döneminde insan, meydan mekanında anlam ve önem olarak arka planda yer almıştır. Forumlar, sadece kullanıcının bireysel ilişkileri ve ticari gereksinimi karşılayacak bir açık alan olmaktan çok, kendisini çevreleyen binaların izlenmesi ve algılanmasına olanak sağlayacak bir ön mekan olma niteliği taşımıştır.

Roma çağı için karakteristik olan büyük anıtlar, önemli yapılar ve revaklarla çevrili, heykellerle süslü bu kent meydanları, aynı şekilde anıtsal iki katlı revaklı yollarla (embolos) birbirine bağlanarak kente aynı zamanda bir mimari görkem getirmişlerdir (KUBAN 1994).

Şekil 2: Agora (ALTINÇEKİÇ 2000)

Roma'lılar iki düz bulvarın 90°'lik dik açı ile kesiştikleri gridiron (ızgara) diye bilinen düzenli bloklar sistemiyle kentleri planlamışlardır, Hem modül, hem de gridiron sistemi bugün halen kentsel alanların planlamasında ve tasarımında kullanılmaktadır (RUBENSTEIN 1992).

2.2 Ortaçağda Meydanlar

Ortaçağ uygarlığı, Roma uygarlığının çöküşü sürecinde, Roma'dan kaçanların manastırlara, din adamlarına sığınmaları veya kırsal alanlarda kendi egemenliğini kurmuş, su hendekleri, duvarları, şatoları, ile kendilerini güvence altına almış olan beylere iltica etmeleriyle başlamıştır (HATİPOĞLU 1994).

Avrupa'da XII.yüzyıldan XV.yüzyıla kadar süren Ortaçağ, ekonomik ve sosyal değişiklik dönemi olarak, katı bir toplumsal ve politik örgütlenmenin çerçevesini çizen kentlerde, yapıların anıtsı ve heykelsi, baskınlığından uzak, dış mekanların ön plana çıktığı bir kentsel doku oluşumu şekillenmiştir. Ortaçağ kentleri dört farklı şekilde gelişme göstermiştir (ZUCKER 1959):

- Eski Roma kentlerinin planının korunması ile oluşan kentler,
- Dini yapıların çevrelediği kesimlerde gelişme gösteren kentler,
- Önemli bir kavşak, bir koy, liman veya nehir yanında gelişme gösteren kentler,
- Yeni kurulan, organize edilen kentler.

Böylece bu kent tiplerine bağımlı olarak ortaçağ pazar yerleri ve kilise meydanları şekillenmiştir. Gelişen toplum ve büyüyen kentler aristokrasinin ve kilisenin hizmetinde daha iyi yapı ustalarının yetişmesine sebep olmuş ve bu sanatkarlar ilkel uslubun (Fransız gotiği) etkisiyle daha zarif bir mimariye doğru yönelmişlerdir (ŞAHİNER 1964).

Organik ve doğal çizgilerle oluşan ortaçağ meydan mekanı, kent ölçeğiyle uyum içinde olmuştur.

2.3 Rönesans Döneminde Meydanlar

Çağdaş bilim ve sanatın temellerinin atıldığı, kültür ve sanatta yenilenme hareketlerinin başladığı bu dönemde Rönesans meydanı kentsel kurguya etkin bir öge olarak damgasını vurmuştur.

Rönesans döneminde mimari olarak yalnız, tek tek yapılar ele alınmamış kent planlaması alanında da çalışmalar yapılmıştır. Bu dönem, mimari birlik etkisi yaratılmaya çalışılmasının yanısıra klasik anıtsal boyut ve şekiller ile egemenlik ve üstünlük hislerinin en üst düzeye ulaştığı çağ haline gelmiştir.

Rönesans şehirciliğinde yollar, meydandan çevredeki geometrik şekilli surların köşelerine doğru, genellikle ışınal olarak yönelen ya da birbirini dik yolların orta yerinde birleşecek toplama mekanına ulaşır nitelik göstermiştir (ALTAN 1989). Dönemin meydanları, yöneticilerin egemenliğini yansıtacak biçimde sarayların, kiliselerin, yönetim binalarının önlerinde ya da egemenliği simgeleyecek şekilde yolların kesiştiği noktalarda yer almıştır. Genellikle Rönesans Dönemi kentleri, saray bahçelerini, villalarını kuşatmış durumda oluşmuştur. Açık alanlar saraya bitişik, kralların prestiji ve gücünü tanımlayan bir düzenleme niteliğinde şekillenmiştir (ALTINÇEKİÇ 2000).

Ortaçağda özellikle XII-XIV.yüzyıl da katedral çevresinde gelişim gösteren meydan, Rönesansta rasyonel ve dünyasal gereksinimlere yanıt verecek bir gelişim çizgisine yönelmiştir.

2.4 İslam Kentlerinde Meydanları

İslamiyet ile dinsel anlayışın yorumundan kaynaklanan ve sosyal yaşam ilkelerinin sınırlandığı içe dönük yaşam biçimi, kentsel ortak kullanım alanlarına da sınırlama getirmiştir. Geleneksel İslam Kentlerinde, kamunun ihtiyaçlarını karşılama amacına yönelik batılı anlayış içerisindeki meydan gelişimi görülmemektedir.

İslam kentlerinde meydan düşüncesinin birkaç istisna dışında yok oluşu, İslam toplumunun kendine özgü yapısından kaynaklanmaktadır. Kentin cami avluları bu anlamda birlikteliğe mekan sağlayan bir meydan görünümü içerisinde yer almaktadır.

Büyük camiler, kentlerin ticaret ve üretim alanlarının yani çarşıların yakınında veya içinde yer almış, ya da cami, çarşısı bir kaos gibi sarmıştır. Dolayısıyla cami yalnızca namaz kılma yeri değil, aynı zamanda güncel sorunların, haberlerin konuşulup tartışıldığı bir buluşma yeri olmuş, İslam Kentinin bir forumu haline gelmiştir (KUBAN 1994).

İslam kentinde meydan, batılı anlamda bir buluşma yeri de değildir. İtalyanca'da meydan için kullanılan piazza ve campo terimlerinden ikincisine uygun düşmektedir. Çünkü piazza binaların çevrelediği balkon, loca, revak gibi simgesel yapılar aracılığıyla topluluklar arası diyalogun sağlandığı yerler olarak bilinirken, campo günlük işlerin yürütüldüğü, pazarın kurulduğu, açık ve belli bir şekli olmayan yer olarak tanımlanmaktadır. Doğru anlayışı ile meydan, ikinci tanıma daha uygun düşmektedir (YERASIMOS 1996).

2.5 Barok Döneminde Meydanlar

Barok döneminde yönlendirilmiş dinamik etki söz konusu olmaktadır. Rönesans dönemindeki merkezden çevreye açılan ışınal yol şeması yerine Barok dönemindeki şehircilik anlayışında sarayı merkez alan bir biçimde ışınal yollar düzenlenmiştir.

Bu dönemde hacimsel biçimden çok çizgisel gücün vurgulanması baz alınmıştır. Rönesans mimarisinde yaygın olan zemin planları, kare, daire ve iki kolu birbirine eşit olan Yunan haçı şekli iken Barok döneminde tipik olan elips ya da oval plan ile karışık geometrik şekillerden çıkarılan güç ve karmaşık planlar sergilenmiştir.

Barok kentinde mekansal örgütlenme, bir seyir analizine denk düşen resimsel mekanla bozulmaktadır. Yani görme, algılama kurallarına göre düzenlenen Barok mekan bir resim gibidir ve içinde yaşamaktan çok tıpkı bir resim gibi seyredilmek için oluşturulmuştur.

2.6 Günümüzde Meydanlar

Roma döneminde (16.yüzyıl) Papa tarafından oradan oraya taşıtılan dikili taşlar dini otoritenin göstergesi olmuştur. Mussolini 20.yüzyılda aynı obeliskleri meydanlardan meydanlara taşıırken siyasi otoritesini simgelemek gereksinimini duymuştur. Bugün bazı yerel yönetimlerin kente kazandırdığı heykeller ise bir dönemin yerel yönetiminin kenti/kentliyi algılayışını ve anlayışını anlatmaktadır. Bu kentsel öğeler, dini, idari ve politik güç gösterilerinin simgeleri olarak kentlerimizi süslemeye devam edecektir. İdari ve politik güçlerin etkisiyle devamlı değişen kent olgusu içerisinde meydanlar günümüzde gerçek kimliğini halen bulmuş değildir. Bunun yanında yoğun iş yaşamı ve beraberinde yoğun araç trafiği ile kent dokusu içerisinde sıkışıp kalan

meydanlar, işlevlerini yeterince yerine getirememekte, kimlik oluşumu, dolayısıyla simgesel zenginlik kazanımı, kentsel mekanda kaygı yaratan bir boyut olarak gelişmiş ülkelerde bile karşımıza çıkmaktadır.

Antik çağlarda halk toplantılarına sahne olan agora ve forumla başlayan yaya alanları, Ortaçağda pitoresk şehir mekanlarında sokaklarda ve meydanlarda devam etmiştir. Rönesans döneminde ise yayalar kentlerin formal güzellikleri içinde güvenle dolaşabilmiş, Barok döneminde de dekoratif ve geometrik planlar oluşturan düzende tehlikesiz, sakin bir şekilde, dolaşma olanağı bulmuştur (ALTINÇEKİÇ 2000). Geçmiş zamandan günümüze değin süreç içerisinde, meydanlar insan faktörü ile biçimlenmesine karşın, İkinci Dünya Savaşı sonrasında artan üretimi ile, motorlu araçlar bu mekanlarda insanlara egemen olmuştur. Dikkatsiz, programsız planlamalar ile meydanlar işlevlerini yitirmiş, bu durum kent merkezlerinin çöküşünü hızlandırmıştır (Şekil 3). 1960'lar sonrasında batı toplumlarında yerel yönetimler, yeni düzenlemeler ile kent merkezlerini canlandırma çalışmaları başlatmışlardır (ÖZTAN 2004). Ortaya çıkan çirkinlikleri yok etmek, taşıtların meydanlara girmesini ya da hızını kesici önlemler alınmaya çalışılmıştır. Örneğin son yıllarda taşıt yolu haline gelen yolların çehresini değiştirmeyi amaçlayan "Woonerf çalışmaları" önce Hollanda'da, daha sonra da diğer ülkelerde uygulanmaya başlanmıştır (KUNTAY 1984). Nitekim birçok gelişmiş ülke kentinde özellikle tarihi meydanların her dönemde kültürel sürekliliğin gözlemlendiği kentsel dinamizmin üst düzeye ulaştığı yerler olarak işlev gördüğü izlenmektedir.

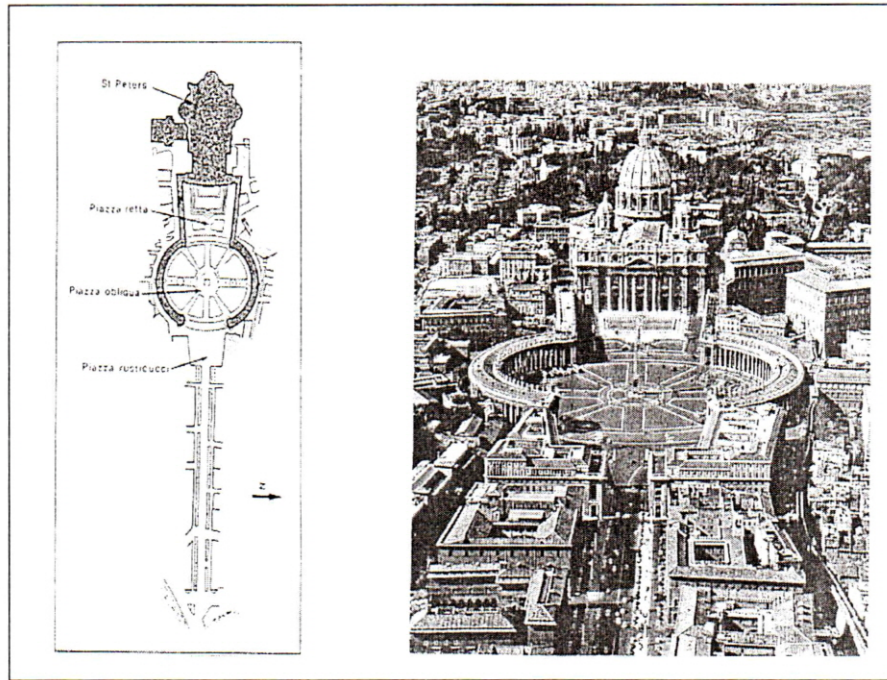

Şekil 3: Ulaşım sorunları ile içişe Taksim Meydanı (ALTINÇEKİÇ 2000)

Roma'nın St-Peter's Meydanı (Şekil 4), Novana Meydanı, Venedik'in San Marco Meydanı, Paris'in Concorde Meydanı, Londra'nın Trafalgar Meydanı gibi birçok örnekte kentlerin meydanları ile kimlik kazandığı gözlenmektedir.

Kentsel tasarımda kent merkezinin yükünü hafifletmek, sirkülasyonu iyileştirmek gibi kullanıcıya yönelik hedeflerden yola çıkılan bir yaklaşımla Rubenstein (1992)'a göre çözüm dikey bahçe şehirleri yaratmak olmuştur. Fakat şu da bir gerçektir ki modern mimari anlayışıyla geliştirilen kentler, ne kadar ilginç olurlarsa olsunlar, eski kentlerde var olan tarihsel süreklilikten veya yaşantı zenginliğinden yoksun kalmışlardır.

Kent merkezlerinde daha çok iş merkezlerinin yer alması, kent dışına doğru uydu kentlerin oluşumu, kentsel mekanların yitirilmesine, taşıt depoları haline gelmesine yol açmaktadır. Günümüzde, yayalaştırma çalışmaları, nostalji arayışları bazında bölüm bölüm ilerlemeye devam etse de uygulama eksikleri, meydan kavramının halen kavranamayışı, bilgisayarın; iletişim, alışveriş, ve türlü faaliyet anlamında yoğun kullanımı, insanları pasif kullanıma itmiş ve böylece meydana dönüşüm boyutuna ilerleyen bilgisayar çağı ortaya çıkmıştır.

Şekil 4 : St.Peter's Meydanı (ALTINÇEKİÇ 2000)

Uzay çağı, bilgisayar çağı, genetik çağ gibi isimlerle anılan çağımız, tarihte yaşanılardan çok daha hızlı bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Tasarımcıların bugünün karmaşık kentinde, insanların aradığı basit bir yaşam ve nostalji arayışını dekorlarla elde etmeğe çalıştıkları görülmektedir.

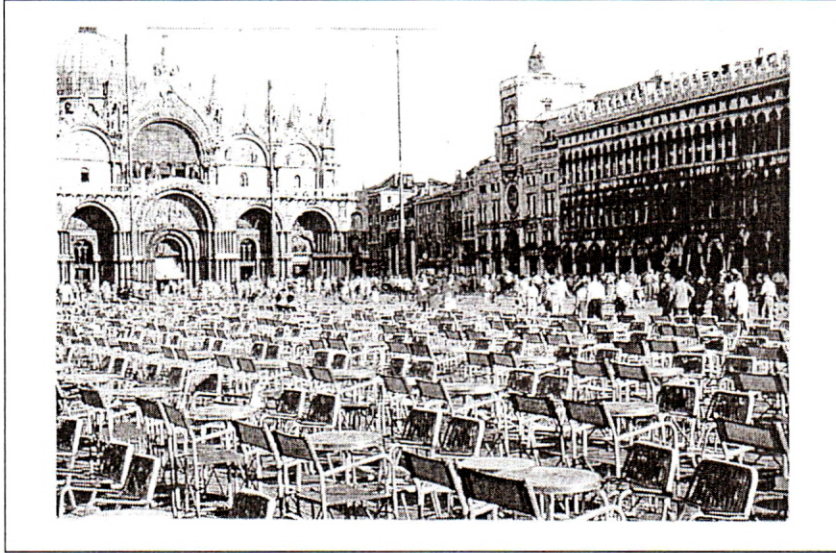
3. SONUÇ

Kent ve toplum kimliğinin oluşumunda önemli işlevi olan meydanların, günümüz koşullarında yeniden tanımlanıp, kullanıcıya ve mekansal özelliklere uygun bir şekilde yorumlanarak ele alınması gerekmektedir.

Bugünün insanının, özellikle de genç kuşakların gereksinim duyduğu teknoloji çağına uygun dinamik mekanlar yaratılması;

- Meydanların rekreatif gereksinimlere yanıt vermesini,
- Kültürel yönden toplum kimliğinin oluşumuna olanak sağlamasını,
- Fiziksel gereksinimleri karşılmasını mümkün kılacaktır.

Böylece meydanlar, kentsel prestij mekanları olarak gelecek kuşaklara miras olarak kalabilecektir. Gelişmiş ülke kentlerinin ve yaya bölgelerinin farklı köşelerinde ve özellikle meydanlarında oluşan programsız sokak gösterileri, konserler, pandomimler, sergiler, dinlenme alanları ve sokak kafelerinde oturan, alışveriş eden, gezinen insanların yaşamına bu mekanlar canlılık katmaktadır (Şekil 5). Meydansızlaşma boyutunu ortadan kaldırabilmek için bu mekanlara canlılık katan peyzaj öğelerini sosyal ve ekonomik transformasyonu sağlamak için mutlaka düşünmek ve gerçekleştirmek gerekecektir.

Şekil 5: Sokak kafeleri ile San Marco Meydanı (ALTINÇEKİÇ 2000)

Günümüzde meydanların tarihi ve mimari değerleri ile birlikte kimliğini en iyi şekilde geleceğe yansıtılma çabalarını gerçekleştirecek olan kent plancısı, mimar ve peyzaj mimarı gibi meslek disiplinlerinin bir planlama prosedürü içerisinde birlikte çalışarak gerçekleştirebilecekleri

unutulmamalıdır. Doğal olarak söz konusu planlama prosedürleri ilkçağlardan, günümüze değin geçen süreç içerisinde ortaya çıkan sistemlerin izlerini taşımaları ve günümüzün gereksinimlerini karşılayacak nitelikte olmalıdır.

KAYNAKLAR

- ALTAN, T. 1989: Şehir ve Bölge Planlamanın Temel İlkeleri. Ç.Ü. Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü Ders Kitabı. No:37, Adana.
- ALTINÇEKİÇ (ÇINAR), S. 2000: İstanbul Metropolünde Meydanların Rekreatif İşlev Yönünden Önemi Üzerine Araştırmalar. İ.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü. Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.
- HATİPOĞLU, H. 1994: Kentsel Yapılaşmış Çevrenin Oluşumunda Dış Mekan Yaşantısının Yeri ve İşlevi, İstanbul-Taksim Meydanı Örneği. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- KUBAN, D. 1994: Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. 5.Cilt. Anabasım A.Ş., İstanbul.
- KUNTAY, O., 1984: Yaya Mekanı, Ayıntaş Yayıncılık, Ankara.
- ÖKKEŞ, H. 1977: Şehiriçi Açık Sahalardan Meydanlar ve Konak Meydanı Üzerine Bir Çalışma. E.Ü. Ziraat Fakültesi. Bornova, İzmir.
- ÖZTAN, Y. 2004: Yaşadığımız Çevre ve Peyzaj Mimarlığı. Hazırlık Baskı. Tisamat Basım Sanayii, Ankara.
- RUBENSTEIN, H.M. 1992: Pedestrian Malls, Streetcapes and Urban Spaces. John Wailey&sons. Inc. Newyork.
- ŞAHİNER, O. 1964: Merkezi İtalya'da Ortaçağ Şehirlerinin Meydanlarına ve Çevre Mahallelerine Ait Etüd. Güzel Sanatlar Akademisi Yayını. Yayın No: 26, İzmir.
- YERASIMOS, S. 1996: Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri. Editörler: Paul Dumont, François Geogon, Tarih Vakıf Yurt Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM, S. 1996: Kentsel Mekansal Yapı Çözümlemesi Kent Oluşum Kuralları. Kent Çözümlemesinde Temel Dizgeler. G.Ü. İletişim Fakültesi, Mühendislik – Mimarlık Fakültesi Yayın No:18, Ankara.
- ZUCKER, P. 1959: Town and Square. Columbia University Press, Newyork.